

30 LET

československo-sovětských vojenských vztahů

(Dokončení)

„Úmluva mezi Svazem Sovětských socialistických republik a Republikou Československou“, podepsaná dne 18. července 1941, byla velmi důležitým mezníkem vzájemných československo-sovětských vztahů v době 2. světové války.

Vzhledem k tomu, čeho chtěla dosáhnout, však znamenala první krok. K její

realizaci bylo třeba dořešit ještě celou řadu důležitých otázek. Protože obě strany měly zájem na jejím naplnění (i když motivace byla různá), došlo mezi nimi v letech 1941–1943 k uzavření celé řady dalších dohod, jejichž smyslem bylo uvést úmluvu z 18. 7. 1941 v život.

Boj našich národů za své osvobození nezačínal v nejpříznivějších podmínkách. Nová situace zastihla převážnou většinu českého národa nepřipravenou pro nové úkoly. Pouze KSČ věděla přesně co chce, zač bojuje a co pro to musí udělat. Do zahraničí odešlo sice mnoho občanů ČSR, ale neodešla žádná kompaktní část bývalé státní moci, tj. ani celá vláda, ani ucelená část armády a nakonec ani větší část obyvatelstva.

Až na výjimky bylo rozbití a porobení Československa — přes celkové rozhořčení, které ve světě vyvolalo — považováno za hotovou skutečnost. To stavělo zejména československou zahraniční emigraci a její osvobozenecský boj před dvojí jediný úkol:

— organizovat zahraniční emigraci do protifašistického boje, za osvobození Československa,

— dosáhnout opětového uznání samostatného Československa v jeho předmnichovských hranicích.

To nebyl úkol lehký, zvláště proto, že protifašistické hnutí v Československu ne-

bylo ve svých počátcích ani později jednotným celkem. Jednotlivé složky společnosti formovaly svůj odpor proti hitlerovské moci podle koncepcí a s konečnými cíli, které odpovídaly jejich třídním zájmům.

Jestliže však měl mít národně osvobozenecský boj naději na úspěch, potom určitého jednotícího prvku, který by dal všem silám národa jednotnou ideu, jednotný cíl, bylo potřeba.

Tímto obecným a společným cílem byla obnova národní nezávislosti a státní existence.

Dosavadní rozdíly a rozpory nezmizely. Nová situace pouze způsobila, že byly dočasně potlačeny a odsunuty do pozadí a podřízeny tomuto nejobecnějšímu cíli. Jednota existovala pouze v nejobecnější formulovaném konečném cíli — dosažení svobodného Československa. Existoval však hluboký rozdíl v chápání obsahu i forem jeho dosažení, protože samostatnost Československa úzce souvisela i s otázkou, jak svobodné Československo uspořádat a dále rozvíjet — souvisela s otázkou příští moci ve státě. Rozdílnost pojetí se kon-

centrovala v podstatě do tří problémů: problému „kontinuity“; vztahu domácího a zahraničního odboje a vojenské problematiky československého národně osvobozeneckého hnutí.

Buržoazní pojetí prvního problému Beneš vyjádřil nejpřesněji v teorii „právní kontinuity“, formulované jako obnovu předmnichovské republiky. Na první pohled by se mohlo zdát, že v pojetí nebyla zahrnuta a respektována ani uplynulá zkušenost ani nové převratné změny, ke kterým s největší pravděpodobností dojde. Ve skutečnosti si však i buržoazie uvědomila, že prostá obnova starých pořádků předmnichovské republiky není možná. Proto přijala řadu opatření v podobě reformních plánů, které měly být výrazem toho nového, ale současně i zachování základních principů starého.

KSČ naproti tomu, svým pojetím a programem „kontinuity“, vyjádřila celkovou koncepci protifašistického boje vypracovanou VII. kongresem Kominterny a VI. sjezdem KSČ, potvrzenou praxí bojů v předmnichovském i pomnichovském období. Národně osvobozenecký boj chápala jako příjezd nových odpovídajících forem boje, které byly pokračováním a rozvinutím dřívějších forem.

Nové Československo si nepředstavovala jako obnovu předmnichovského státu, ale jako novou formu odpovídající široké lidové protifašistické frontě — jako lidovou demokracii.

V důsledku toho, že po 15. březnu 1939 na domácí půdě nejsou nejlepší podmínky pro řízení národně osvobozeneckého hnutí, budovala svou zahraniční emigraci. Neznamenalo to, že se chce utrhnout od své základny. Národně osvobozenecké hnutí doma, boj proti nenáviděnému německému fašismu a jeho přísluhovačům na domácí půdě měl pro ni i nadále hlavní význam.¹⁾

Naproti tomu buržoazní směry vedené Benešem hájily především zájmy úzké třídní vrstvy. Jestliže pro komunisty znamenal protifašistický boj především mobilizaci širokých mas, pro Beneše a jeho skupinu to byla obratná diplomacie a rozsáhlé spekulace v oblasti zahraniční politiky. Revoluční hnutí uvnitř republiky

bylo pro ně pouze pomocným směrem, který bylo třeba pečlivě hlídat, aby nepřerostlo míru, kterou mu stanovili. Odtud také pramenila jejich charakteristická koncepce pasivity domácího hnutí.

Problematika organizování československých jednotek v zahraničí — vojenské zahraniční akce, souvisela velmi úzce s oběma předcházejícími rysy. V případě Benešova směru tvořily tyto tři momenty ucelenou koncepci, která určovala veškerou jejich činnost.

Pokusím se ji stručně zrekonstruovat.

Buržoazie jako vládnoucí třída měla vždy velmi úzké spojení s armádou. V její politice, která prosazovala a hájila především zájmy úzké vrstvy národa proti zájmům většiny pracujícího lidu, byla armáda nezbytným nástrojem její moci, a to jak uvnitř, tak i vně státu.

15. březen 1939 vytvořil situaci, kdy buržoazie, která neviděla svou perspektivu v kolaboraci s fašistickým Německem, ale v samostatném pokračování v obnovené předmnichovské republice, se ocitla mimo stát, bez armády a téměř bez spojenců. Její vyhlídky na prosazení poválečných plánů nebyly velké.

To však zdaleka nebylo vše. Válka a její zakončení vždy přináší zvýšenou revolučnost širokých mas, možnost různých nečekaných zvratů, chaos a dezorganizaci. Nakonec ani Sovětský svaz nebylo možné podceňovat. Bylo nepochybné, že ve válce bude představovat významnou sílu. Dokonce bylo více než pravděpodobné, že svobodu a nezávislost Československa můžeme čekat právě z této strany. Jak se však projeví jeho vliv umocněný zvýšenou revolučností na poměry v Československu? A jak se vyvine situace v samotném Německu na konci války? Otazníky bylo velmi mnoho a buržoazie hleděla na konec války s velkými obavami.

Vytvářela celou řadu různých plánů a opatření (chtěla na konci války disponovat vlastní reálnou silou. Tímto hlediskem, které bylo podle přesvědčení buržoazie hlavní pro zajištění cílů a veškerého snažení, také orientovala úsilí doma i za hranicemi.

Doma měl být oporou těchto plánů především důstojnický sbor likvidované buržoazní armády (viz plány podzemní organizace „Obrana národa“) a v zahraničí vojenské jednotky, které měly plnit dvě funkce:

— boj proti fašismu,

— zásah proti revolučnímu hnutí doma — prosazení poválečných plánů československé buržoazní emigrace, vedené E. Benešem.

1) Se vši snahou zdůrazňujeme, že hlavní a rozhodující význam přikládáme domácímu odbojovému hnutí národa, který si ve své vlastní svém vlastním bojem musí nakonec určit svůj osud. Zahraniční odbojovou práci, i když má velký význam, pokládáme jen za doplněk a součást domácího odboje. Za prostředek podpory domácího odbojového hnutí a uspokojení vítězného boje za osvobození. — Směrnice o politické práci strany v zahraničí, vydané zahraničním sekretariátem KSČ v Paříži v červnu 1939 — Viz: Za svobodu českého a slovenského národa, Praha 1958, str. 93—94.

Jestliže tyto své plány mohla celkem bez zábran uskutečňovat na Západě, v Sovětském svazu byly pro jejich realizaci zcela jiné objektivní a subjektivní podmínky. Československá emigrační vláda v Londýně tam narážela v podstatě na dva, pro ni nepříznivé momenty.

Byla to především principiální politika Sovětského svazu, která svou maximální podporou iniciativy a aktivity širokých lidových mas své země i národně osvobozeneckého hnutí ostatních evropských národů vytvářela i neoptimálnější podmínky pro vytvoření jednotné protifašistické fronty. Boj proti fašismu, za jeho úplnou porážku, byl základním kritériem jeho činnosti.

Sovětský svaz sice plně respektoval autonomní postavení československých jednotek na svém území, tak jako uznával i československou vládu v Londýně za spojeneckou vládu, ale prostředím a celková atmosféra protifašistického boje nebyly příznivé plánům československé buržoazní emigrace.

Sovětské prostředí a celková atmosféra jeho protifašistického zaměření by však pravděpodobně nestačily. Proti plánům londýnské vlády a jejího MNO bylo nutné mobilizovat reálnou a aktivní politickou sílu, která by se postavila proti jejím reakčním plánům a prosadila zájmy širokých vrstev našeho lidu. Tuto významnou úlohu sehrála KSČ, její moskevské vedení a řádoví komunisté ve vojenských jednotkách.

Komunisté přes zcela odlišnou motivaci své činnosti, rozdílnost cílů a celkového zaměření, byli ochotni spolupracovat s buržoazní emigrací. Tím jí však nepřenechávali vedení národně osvobozeneckého boje. V jejich pojetí spolupráce bylo obaženo jak zachování vlastní samostatnosti,

tak i kritický poměr k politice buržoazních skupin.

Komunistická strana nevystupovala v žádném případě jako pasivní divák. Měla velmi jasnou představu nejen o organizaci těchto jednotek, ale i o jejich použití a funkci v příští osvobozené republice. Byla to koncepce zahraniční armády, která se vyznačovala vysokou demokratičností a lidovostí a odpovídala charakteru československého osvobozeneckého hnutí i těm, kteří tvořili její masovou základnu.

Základní rysy představ KSČ o vojenských otázkách národně osvobozeneckého hnutí byly zcela jasné z memoranda londýnského vedení KSČ, které 16. září 1939 posílá Benešovi jako podklad vzájemné diskuse o těchto otázkách.

Podle představ komunistů neměla být vytvářena „nějaká symbolická armáda k pozdějšímu použití, ale armáda, která se plně zapojí do protifašistického boje“; že zahraničního vojska nemělo být použito k boji proti jiným než fašistickým silám a zejména ne na potlačení demokratického lidového hnutí; že vojsko již svým složením mělo „odpovídat obrazu budoucí republiky“ a že „mělo být zásadně vybudoвано na podkladě dobrovolnosti vstupu“.

Spolu s návrhem KSČ, aby zahraniční vojsko bylo podřízeno jednotnému, demokratickému cestou vytvořenému politickému vedení, vystupoval zcela jasně základní protiklad obou koncepcí ve všech směrech. V návrhu, který komunisté předložili buržoaznímu vedení československé emigrace, je zkoncentrována celá bohatá zkušenost, kterou načerpali z bojů v předmnichovské armádě, z bojů španělských interbrigadistů i z dosavadního boje proti německému fašismu.

Prosazení „Úmluvy mezi SSSR a ČSR“ si vyžadovalo přijetí celé řady dalších opatření. Především šlo o přijetí dokumentu, který by na základě obecné politické linie řešil specificky vojenské otázky, které tvoří její podstatnou část.

Projednáním všech vojenských a technických záležitostí s úřady SSSR zplnomocnil Beneš plukovníka Heliodora Píku. Pokud šlo o vojenskopolitické záležitosti, Píka měl v maximální míře spolupracovat s československým vyslancem v Moskvě Z. Fierlingerem.²⁾

Nezávisle na jednání, která probíhala na území SSSR, hovořilo se o otázkách příští československo-sovětské vojenské spolupráce i v Londýně.

Dne 30. 7. 1941 se konala u Beneše v Londýně reprezentativní porada, složená z vojenských odborníků [gen. Ingr — ministr národní obrany, gen. Viest — státní tajemník MNO, gen. Nižborský — přednosta vojenské kanceláře prezidenta republiky, gen. Miroslav — velitel československé samostatné brigády, gen. dr. Janoušek — inspektor československého letectva, plk. gšt. Bosý — náčelník štábu MNO, plk. Chodský — přednosta odboru MNO a plk. gšt. Vastl — důstojník vojenské kanceláře prezidenta republiky].

Porada řešila důležité otázky československé vojenské mise a organizace československých jednotek na území SSSR. Gen. Ingr informoval o návrhu na ustanovení plk. gšt. Píky šéfem vojenské mise

v Rusku (členy mise — pplk. Svoboda, pplk. Stoy a mjr. gšt. Pátý). Dále v souvislosti s předpokládanou výstavbou smíšené brigády hovořilo se i o jejím veliteli. Jako vhodní kandidáti byly navrženy tři osoby: gen. Gak, plk. Kratochvíl a pplk. Svoboda. Po delší diskusi na této poradě její účastníci rozhodli, že velitelem se má stát gen. Gak.³⁾

Velkou pozornost věnovali účastníci porady možnosti, která se podle jejich přesvědčení otevírala, získat bližší informace o činnosti a použití ruského letectva. Organizování československé letecké jednotky v Rusku odmítli. Jako důvod uváděli: nedostatek lidí a dlouhou dobu, které by bylo třeba k přípravě její činnosti. Celá otázka měla být proto řešena pouze zařazením i dalších členů vojenské mise, kteří by tuto otázku sledovali. (Navržení a sovětskou vládou byli později schválení plk. Berounský a mjr. Perníkář.⁴⁾

Zájem československých vojenských kruhů o zřízení ozbrojených jednotek na území SSSR nebyl rozhodně předstíraný. Dával jim možnost zvýšit celkovou důležitost Československa jako jednoho z členů protifašistické koalice a tedy i jeho podíl při rozhodování o poválečném uspořádání v Evropě. Byl však i důležitým pramenem informací a zkušeností z tohoto hlavního válčiště 2. světové války.

Hovořím-li o opatřeních ke zřízení československých jednotek na území SSSR připomínám, že to nebyla první jednotka, která se tam v době 2. světové války zřizovala. Ještě před fašistickým vpádem do SSSR umožnily sovětské vojenské orgány na žádost zahraničního vedení KSČ, aby se v okolí Moskvy soustředili někteří funkcionáři KSČ, kteří emigrovali do SSSR. Byl pro ně uspořádán parašutistický výcvik, kterého se zúčastnili i někteří příslušníci vojenské skupiny L. Svobody. „Ještě před napadením SSSR jsme u naší vojenské jednotky v SSSR prováděli výcvik velitelských kádří, výcvik nováčků a zřídili několik kursů pro výcvik specialistů,“ vzpomíná L. Svoboda. „Poblíž Moskvy se školili naši parašutisté, kteří byli v několika skupinách vysazeni nad územím Moravy a Slovenska, a to velmi krátce po napadení SSSR Hitlerem.“⁵⁾

V polovině září v podstatě skončily přípravy nové vojenské úmluvy. Dne 18. 9. 1941 hlásil plk. Píka do Londýna, že „pro-

jednání smlouvy je skončeno. Všechny naše požadavky respektovány“.⁶⁾

27. 9. 1941 byla potom podepsána „Vojenská úmluva mezi vrchním velitelstvím SSSR a vrchním velitelstvím československým“.

Úmluva byla jedním z nejdůležitějších dokumentů, které rozvíjely československo-sovětskou úmluvu z 18. 7. 1941.

V úmluvě bylo jasné řečeno, že jednotky postavené na území SSSR

— budou součástí ozbrojených sil suverénní československé republiky a jsou určeny pro boj proti Německu;

— příslušníci těchto jednotek budou přisahat věrnost Československé republice;

— po skončení války budou jednotky odeslány do Československa;

— operačně budou podřízeny vrchnímu velitelství SSSR a organizačně hlavnímu veliteli československých branných sil, přes velitele československých jednotek v SSSR.

Bylo v ní dále řečeno, že velitele československých jednotek jmenuje československá strana po dohodě se sovětskou vládou a že velikost a počty jednotek budou záviset na počtu československých občanů v SSSR a možnostech materiálního vybavení.

Úmluva hovořila o organizaci, výstroji a výstroji československých jednotek. Organizace a výstroj měla odpovídat podle možností vzorům zavedeným na území Velké Británie, při čemž „výstroj, výbroj, oděv a autovozidla atd. pro československé vojenské jednotky budou dodány vládou Československé republiky“ (podle čl. 10).

Otázky výdajů na tyto jednotky měla řešit zvláštní finanční smlouva. Důležitý je i článek 12, v němž je zakotveno zřízení Československé vojenské mise při vrchním velitelství SSSR v Moskvě a sovětské vojenské mise při vrchním velitelství Československa v Londýně.⁷⁾ Úmluvu podepsal za sovětskou stranu gen. Vasilevskij a za československou stranu plk. Píka, kterého k tomu zmocnil prezident Beneš.⁸⁾

6) VHA — MNO — L — 28/21/20

7) Viz plné znění Úmluvy, Sborník — Za svobodu Československa sv. I, Praha 1959, str. 112 až 114; Československo-sovětské vztahy v době VVV 1941—1945, Praha 1960, str. 19—21

8) VHA — MNO — L — 28/18/9 — Plnou mocí danou plk. Píkově se mění plná moc, která byla dána vyslanci Fierlingerovi 18. 8. 1941 k tomu, aby podepsal zvláštní úmluvu a doklady, které budou sjednány k provedení bodů 2) a 3) Úmluvy mezi republikou ČSSR a SSSR ze dne 18. 7. 1941. Změna byla provedena s ohledem na to, že se sovětské strany podepisuje úmluvu nejvyšší velitel armády SSSR; VHA — MNO — L — 28/19/20

3) Gen. Gak byl v té době na Středním východě. Později bylo toto rozhodnutí změněno ve prospěch pplk. Svobody.

4) VHA — MNO — L — 28/15/18; 85/15/18 a 28/16/19

5) L. Svoboda, Z Buzuluku do Prahy, str. 21 — blíže viz Č. Amort SSSR a osvobození Československa, Praha 1970, str. 68.

Jednou ze složitých otázek byla otázka výzbroje a výstroje pro československé jednotky. V úmluvě je řečeno, že výstroj dodá československá strana. Proč však na sebe přijímala tak velký závazek? Důvody jsou dva.

První je žádost sovětského vrchního velitelství, aby tuto výstroj a výzbroj dodala československá vláda.⁹⁾ Plk. Pika o tom píše ve své zprávě, kterou 18. 9. 1941 posílá do Londýna: „Nejdůležitější požadavek na výzbrojení a výstrojení vojenské jednotky za dnešní situace nelze zajistit sověty. Taktéž je u polské armády. Výstroj a výzbroj musí být dodána československou vládou. Pro sověty je to otázkou principu smlouvy, neodmítá však ještě možnosti použít německého materiálu. Pro začátek dodá nejnútnejší výstroj.“¹⁰⁾

Již z těchto několika řádek je zřejmé, že Sovětský svaz byl sám v těžké situaci. Prožíval údobí těžkých bojů, strádání a nepředstavitelného utrpení. Sám mobilizoval veškeré prostředky ke své obraně. Přesto i v této těžké situaci hledala sovětská vláda přijatelné řešení a přijala konkrétní opatření ve prospěch československé akce. Sovětské velení dalo našim vojákům k dispozici kasárna a výcvikové prostory v Buzuluku. Umožnila svým občanům českého a slovenského původu, aby vstoupili do formujících se československých jednotek.

Druhým důvodem byly vlastní plány československých politických představitelů z Londýna. Domnívali se, že právě v duchu tohoto sedmého článku úmluvy, který si vymíní, že organizace a vojenská výstroj příslušníků československých vojenských jednotek budou odpovídat vzorům zavedeným v československé armádě na území Velké Británie, budou moci prosadit svůj vliv. Výzbroj a výstroj pro naše jednotky měla na území SSSR dodat buď Velká Británie, nebo USA v rámci dodávek do SSSR.

Jednání na západě však ukázala něco jiného. Působila nejen velká vzdálenost těchto zemí od SSSR, ale i jejich ochota pomáhat československé emigraci plnit její plány. Velká Británie se např. bránila konkrétním požadavkům tím, že do SSSR dodává především letadla a tanky a ne lehkou výzbroj, kterou potřebujeme.¹¹⁾

Skutečný důvod však spíše obsahoval telegram velvyslance SSSR u Spojeneckých vlád v Londýně (tj. evropských zemí dočasně okupovaných fašisty jako např. Československa, Polska, Jugoslávie aj.) A. Bo-

golomova lidovému komisariátu zahraničních věcí SSSR, kde se můžeme dočíst: „Dnes byl u mne československý státní ministr Ripka... měl rozhovor s Angličany, kteří mu řekli, že nyní nemají možnost opatřit Čechoslovákům zbraně a v nejlepším případě navrhuji odeslat je (československé jednotky v SSSR — J. D.) na Blízký Východ s tím, aby se tam připojily k jednotkám anglické armády.“¹²⁾

Z archivních materiálů vyplývá, že při jednání s War Office „nám Velká Británie dávala ještě jeden návrh a sice abychom se přičlenili k polským jednotkám v SSSR. Jejich úmysl je myslím jasný. Poláci měli v SSSR asi 150 tisíc lidí. Nás byla v porovnání s nimi hrstka. Při dobře známých anglicko-polských stycích nebylo by potom těžké přes polskou armádu dirigovat i nás (přechod polských jednotek na Střední Východ byl nakonec uskutečněn). Oba tyto návrhy, tj. přechod našich jednotek na Střední Východ i začlenění polských jednotek, byly ze strany československé vlády odmítnuty.“¹³⁾

Československá emigrační vláda se nikdy nezapomněla poradit s britskou vládou a její názor vždy brala v úvahu. V tomto případě však převážil zájem československé vlády na vybudování jednotek v SSSR.

Jiným zdrojem, se kterým počítala, byla americká pomoc ve vedení války poskytovaná státům protifašistické koalice. O tuto pomoc žádal u administrátora Lend and Lease Stettinuse¹⁴⁾ jménem československé vlády 5. 1. 1942 její vyslanec. Žádost se vztahovala nejen na válečné potřeby našich jednotek ve Velké Británii, na Středním Východě, v SSSR a pro domácí odboj, ale počítala i předvídané první potřeby československé armády ve vlasti, jakmile to vývoj dovolí. K tomu účelu byly zpracovány i konkrétní seznamy požadovaného materiálu.¹⁵⁾ Žádost byla vyřízena kladně a tak 11. 7. 1942 podepisuje plk. Hurban ve Washingtonu „Americko-československou dohodu o zásadách vzájemné pomoci ve vedení války proti agresi“ tzv. Lend and Lease Agreement.¹⁶⁾

Československo však potřebovalo pomoc okamžitě. Proto se Ripka obrátil prostřednictvím A. Bogomolova na sovětskou vládu a ta jako již mnohokrát před tím

12) Československo-sovětské vztahy v době VVV ... str. 23 — VHA — VKPR — 1940 — 45 — 29/21/8

13) VHA — VKPR — 1940—1945 — 29/2/18

14) VHA — HNO — L — 30/6/36

15) Tamtéž

16) Za Spojené státy americké podepsal Mr. Cordell Hull a za ČR plk. Hurban; viz VHA — MNO — L — 30/20/40

9) VHA — MNO — L — 28/19/20

10) VHA — MNO — L — 28/21/20 — Zpráva plk. Píky z 18. 9. 1941

11) VHA — VKPR 1940 a 1945 — 29/2/18

nezištně ihned pomohla.¹⁷⁾ Již v jedné z prvních zpráv šéfa československé vojenské mise v SSSR ve vzpomínaném hlášení z 18. 9. 1941 se říká, že: „Široký rámec nevylučuje rozšíření našich požadavků v politickém provádění smlouvy.“ Sovětský svaz tak jako již dříve v minulosti překročil literu uzavřených smluv s námi, a to nejen ve vystrojení našich vojenských jednotek. To dokazuje i další příklad. Dne 16. ledna 1942 pronesl plk. Pika v moskevském rozhlase výzvu k československým příslušníkům v SSSR ke vstupu do československé armády.¹⁸⁾ Sovětská vláda prostřednictvím svých orgánů pomohla při soupisu našich příslušníků, uvolnila z Rudé armády příslušníky české a slovenské národnosti, dala příkaz propustit na svobodu všechny uvězněné a internované československé příslušníky (výjimku tvořily pouze osoby důvodně obviněné ze špionáže proti SSSR) a přijala ještě celou řadu dalších opatření.¹⁹⁾

Velmi důležitou otázkou bylo finanční zajištění našich jednotek na území SSSR, ovšem i dalších našich orgánů, které tam byly zřízeny.²⁰⁾ Plk. Pika měl jednat v SSSR o těchto otázkách již v srpnu 1941. Snahou československé vlády bylo otevřít v SSSR úvěr, s nímž by velitelství československých vojenských jednotek v SSSR mohlo hospodařit samo podle československých služebních předpisů s tím, že by se dodržovala jak ustanovení platná pro armádu SSSR, tak i československou misi.

Naše ministerstvo financí mělo v tomto směru zájem na řešení především těchto otázek:

— financování československých vojenských jednotek v SSSR,

— financování československých zastupitelských úřadů a československé vojenské mise v SSSR,

— sovětské účasti na financování civilních potřeb československé zahraniční akce,

17) Ripka žádal jménem československé vlády, „aby byla učiněna pro ně výjimka a aby byl onen jediný československý prapor — ... vyzbrojen sovětskými zbraněmi a vybaven stejnokroji“. — Československo-sovětské vztahy v době VVV ... str. 23 — VHA — VKPR — 1940 — 45 — 29/2/1/8; Telegram lidovému komisariátu zahraničních věcí SSSR velvyslanci SSSR u spojeneckých vlád v Londýně ze 13. 11. 1941 — obsah telegramu byl sdělen Benešovi 16. 11. 1941 — tamtéž str. 24

18) VHA — VKPR — 67/2/1/23

19) Tamtéž

20) O těžké finanční situaci čs. vojenské mise v SSSR viz VHA — MNO — L — 28/22/20 z 10. 10. 1941

— mobilizaci československých pohledávek v SSSR,

— technické spolupráci ve válečném průmyslu,

— spolupráci v přípravě poválečné hospodářské rekonstrukce.

Již v této době přesahovaly požadavky válečnou potřebu. Odpověď na tyto požadavky a představy dala „Dohoda o půjčce, poskytnuté vládou Svazu Sovětských socialistických republik vládě Československé republiky na udržování československé brigády na území SSSR“, podepsaná 22. 1. 1942. Odpověď zněla: řešit zatím především otázky bezprostředně spjaté s výstavbou našich jednotek a problémy, které přináší válka. Dohoda měla 4 články. V prvním se hovořilo o bezúročné půjčce ve výši 5 milionů rublů na výdaje spojené s udržováním prvních jednotek československé brigády na území SSSR v 1. pololetí 1942. Druhý článek hovořil o poválečném umocnění této půjčky — 10 stejných ročních splátek, splatných 5 let po ukončení války. Článek 3 a 4 pak mluvil o způsobu umocnění a formě vyplácení této půjčky. Dohodu podepsal za Československo jeho velvyslanec Z. Fierlinger a za SSSR náměstek lidového komisaře zahraničních věcí A. J. Vyšinskij.²¹⁾

Dohoda tedy otevřela první položku, kterou sovětská vláda uvolnila na krytí výdajů „souvisejících s vydržováním prvního praporu, jakož i rezervní rotý brigády v počtu 1250 mužů. Stejně má krytí sovětskou vládou dodané zbraně a střelivo. Příslušný rozpočet těchto vydání připravila československá vojenská mise v dohodě se sovětským generálním štábem. Při jednání vyslanec s NARKOMINDELEM (Narodnyj komisariat innostrannyh děl — lidový komisariát zahraničních věcí — J. D.) bylo zdůrazněno, že je třeba počítat s tím, že bude výše uvedeného početního stavu brzy dosaženo a že tudíž bude nutno Dohodu co nejdříve revidovat, ještě před uplynutím šesti měsíců“. Pojetí této smlouvy nedovolovalo, aby z uvedeného úvěru byly hrazeny výdaje československé mise.²²⁾

Finanční situace československé vojenské mise byla řešena až v souvislosti s řešením finančních otázek na 2. polovinu roku 1942. Toto řešení nacházíme v dopise lidového komisaře zahraničních věcí SSSR A. Vyšinského československému vyslanci v SSSR z 21. 7. 1942. A. Vyšinskij mu v něm z příkazu vlády SSSR sděloval, že:

— Udržování československé brigády

21) Viz Čs.-sovětské vztahy v době VVV ... str. 28—29

22) VHA — VKPR — 40 — 45 — 29/2/1/8 — zpráva vyslanec Fierlingera z 25. 1. 1942

ve druhém pololetí r. 1942 na základě Dohody o půjčce poskytnuté vládou SSSR vládě Československé republiky na udržování československé brigády na území SSSR z 22. 1. 1942, bude provedeno z prostředků, které zůstaly nevyužity v 1. pololetí běžného roku.

— Na přání československé vlády je sovětská vláda ochotna financovat udržování československé vojenské mise a československé diplomatické mise v SSSR na účet půjčky poskytnuté na základě dohody z 22. 1. 1942. K tomu účelu nechala sovětská vláda převést 500 000 rublů z celkové půjčky na zvláštní účet československého vyslance v SSSR.²³⁾

Ptáme-li se po příčinách těchto úspěšně se rozvíjejících československo-sovětských vztahů, je třeba si promítnout celý jejich vývoj od spojenecké smlouvy z roku 1935, na základě které Sovětský svaz jako jediný z našich předmnichovských spojenců byl ochoten plnit své závazky do důsledku, až ke smlouvě z 18. 7. 1941 postavené již na základech respektujících nové objektivní podmínky. Byl to právě Sovětský svaz, který nikdy nesouhlasil s Mnichovem. Svůj postoj k této otázce vyjádřil jasně nejen bezprostředně po vyhlášení jeho výsledků. Stejně jednoznačně o ní hovořil i v souvislosti s úmluvou mezi Československem a Sovětským svazem z 18. 7. 1941 i později dne 9. 6. 1942, kdy lidový komisař zahraničních věcí SSSR v rozhovoru s Benešem při své návštěvě v Londýně znovu prohlásil, že sovětská vláda nesouhlasila a nesouhlasí s Mnichovem a že by pochopitelně chtěla, aby Československo bylo obnoveno se všemi těmi územími, která mu byla odňata Hitlerem. Dne 24. 10. 1942 totéž opakuje ve svém dopise československému vyslanci v SSSR.²⁴⁾

Pomoc SSSR se však neomezovala jen na tato slovní prohlášení. To velmi jasně dokazovala mimo jiné i úspěšná realizace doposud uzavřených smluv.

Opatření v oblasti finančního zabezpečení však měla prozatím stále jen dočasný charakter. Proto dala československá vláda pokyn Z. Fierlingerovi k ujednání definitivní finanční dohody. Tato dohoda byla podepsána 28. 5. 1943 v Moskvě. (dohodu podepsal Z. Fierlinger a A. Kornejčuk, zástupce lidového komisaře zahraničních věcí SSSR).

Definitivní finanční dohoda navazovala na prozatímní finanční dohodu o půjčce z 22. 1. 1942, podepsanou v Kujbyševě (na dobu do 30. 6. 1942 a později prodlouženou do konce roku 1942). Je s ní v podstatě identická až na to, že nová není časově vymezena, ale platí na celou dobu války.

Období, ve kterém jsme sledovali některé vojenské aspekty československo-sovětských vztahů znamená počátek nové etapy jejich vzájemné spolupráce. Je to spolupráce, ve které určujícím momentem ze strany buržoazního Československa nejsou probuzené sympatie či nějaké její přátelství k této slovanské mocnosti, ale nové objektivní podmínky a především tlak širokých vrstev našeho lidu.

Určujícím prvkem pro Sovětský svaz je principiální leninská zahraniční politika, která byla v této době ještě umocněna snahou o vytvoření jednotné protifašistické koalice.

Charakteristické již pro toto první období, které pokládalo smluvní základ příští vzájemné spolupráce, byl i zápas, který vedlo moskevské vedení KSČ za podpory všech komunistů a s nimi sympatizujících našich občanů s buržoazní československou londýnskou vládou, MNO i s nově utvořenou československou vojenskou misí v SSSR.

Mnohé bylo třeba ještě proboujet, ale již tuto nastoupenou cestu bylo možné považovat za vítězný krok moskevského vedení KSČ a všech pokrokových sil národně osvobozenického hnutí Československa.

23) Čs.-sovětské vztahy v době VVW ... str. 48

24) Tamtéž ... str. 54